

Гобсек (інший переказ)

Оноре де Бальзак

Повість "Гобсек" починається з експозиції. Спочатку розповідь ведеться від імені автора, який змальовує один із зимових вечорів 1792-1830 рр. в салоні віконтеси де Гранлье — однієї з найвідоміших дам у аристократичному Сен-Жерменському передмісті, а потім з'являються голоси оповідачів — Дервіля і Гобсека.

Цього вечора гості — молодий граф Ернест де Ресто і стряпчий Дервіль — засиділися допізна. Дервіля вважають другом сім'ї, бо він свого часу допоміг віконтесі повернути втрачені під час революції гроші і маєтки. Каміла, дочка віконтеси, кохає молодого графа Ернеста де Ресто. Але у матері графа погана репутація в аристократичному світі, тому пані Гранлье хоче відмовити йому у відвідуванні свого дому, обіцяючи, що доки вона жива, ніхто з батьків не довірить йому майбутнє своєї дочки.

Аж тут у розмову втручається Дервіль. Він розповідає жінкам історію, яка, на його думку, повинна змінити погляд на стан справ в родині молодого графа де Ресто.

Історія ця почалася давно. У той час Дервіль був молодшим писарем в конторі стряпчого, вивчав право і мешкав у мебльованих кімнатах. Його сусідом був лихвар Гобсек — спокійний пихатий чоловік, якого ніхто і ніщо не могло вивести з рівноваги.

Кожна деталь цього яскравого образу підкреслює характер героя. Гобсек мав "місячний лик", волосся попелясто-сірого кольору. "Жовтувата блідість" його шкіри нагадувала "колір срібла, з якого злетіла позолота". Риси його обличчя "здавалися відлитими з бронзи", а очі, "жовті", як у тхора, ховалися від яскравого світла. Ніс Гобсек мав гострий, схожий на свердлики, губи тонкі. Він ніколи не втрачав душевної рівноваги, навіть коли його клієнти благали, ридали, погрожували, він залишався спокійним і говорив тихо. Безжалісність Гобсека підкреслюють такі ознаки, як "людина-вексель", "людина-автомат", яка пригнічує в собі будь-які почуття. Довершує портретну характеристику згадка про те, що добуваючи гроші, він бігав сам "по всьому Парижу на тонких, сухорлявих, як у оленя, ногах". Вгадати його вік було важко: чи то він завчасно постарів, чи то в старості виглядає молодо. В його помешканні все було охайним і потертим, як в кімнаті старої дівичі. Життя його, здавалося, текло тихо, як пісок у старому пісочному годиннику.

Гобсек був дуже обережним, і ніхто не знав, бідний він чи багатий. Одного разу з його кишені випала золота монета, пожиалець, що (пускався за ним сходами, підняв її і подав Гобсекові, але той не взяв загубленого, бо не хотів зізнатися, що в нього можуть бути такі гроші. Жив лихвар самотньо і підтримував стосунки лише з Дервілем, якому і відкрив свої потаємні думки про світ і людей.

Ось що з'ясував Дервіль. Гобсек народився у Голландії. Коли хлопчикові виповнилося десять років, мати віддала його юнгою на корабель, який плив до Індії. На тому кораблі він і мандрував протягом наступних двадцяти років. Гобсек завжди

прагнув розбагатіти, і доля кидала його по світу в пошуках багатства по усіх континентах. Він знав багатьох славетних людей свого часу, був причетний до багатьох історичних подій, але не любив про це говорити.

"Філософія" Гобсека полягала в тому, що світом править золото, а золотом володіє лихвар, тому він має таємну владу над людьми. Монолог Гобсека — це гімн золоту. І не випадково у ньому звучать патетичні ноти: "У мене погляд, як у господа Бога: я читаю в серцях..." Але водночас відчуються і цинічні думки: "Я достатньо багатий, щоб купувати совість людську...", "Що таке життя, як не машина, яку приводять у рух гроші?".

Гобсек розважався тим, що вивчав людські пристрасті і втішався своєю владою над ними. Як повчальний приклад, він розповів Дервілю історії двох векселів, за якими одержав гроші. Один у визначений строк оплатила швачка Фані Мальво, працююча і добропорядна дівчина, яка викликала співчуття навіть у лихваря. Другий вексель підписала одна графиня, а гроші одержав її коханець. Гобсек прийшов до графині, але йому повідомили, що та ще спить і прокинеться не раніше дванадцятої години, бо всю ніч була на балу. Лихвар назвав своє прізвище і попросив передати графині, що заїде пізніше. Опівдні він знову прийшов, і з улесливої поведінки графині зрозумів, що заплатити їй нічим. Навіть краса жінки, яку він не міг не відзначити, не пробудила в його серці співчуття: він попередив, що розкриє її таємницю, коли вона не заплатить. Під час їхньої розмови в кімнату зайшов чоловік графині, і та змушена була віддати Гобсеку діамант, аби спекатися лихваря. Виходячи з дому графині, він зустрів її коханця, на обличчі якого прочитав майбутнє графині.

Минуло кілька років, Дервіль завершив курс права і одержав посаду старшого клерка в конторі стряпчого. Незабаром йому випала нагода викупити патент свого патрона. Гобсек дав Дервілю гроші у борг лише під тринадцять відсотків (зазвичай він брав від п'ятидесяти до п'ятисот відсотків заборгованої суми). Сумління і наполегливість у праці Дервіля дали йому змогу розрахуватися з лихварем через п'ять років.

А ще через рік Дервіль опинився на парубоцькому сніданку, де його мали познайомити з відомим у вищому світі паном де Трай. Останній попросив Дервіля помирити його з Гобсеком. Але лихвар відмовляється позичити гроші людині, в якій не було нічого, крім боргів. Тоді де Трай, сміючись і вихваляючись, заявив, що у Парижі немає нікого, хто мав такий капітал, як у нього. До того ж, сказав він, серед його друзів — найвідоміші у вищому світі люди. У цей час біля будинку зупинився екіпаж, і де Трай кинувся до виходу. Повернувся він з надзвичайно гарною жінкою, в якій Дервіль упізнав ту саму графину. Жінка принесла в заставу чудові діаманти. Дервіль зрозумів всю глибину безодні, в яку падала графиня, і спробував відмовити її заставляти коштовності, посилаючись на те, що графиня заміжня жінка і підвладна чоловікові. Гобсек оцінив коштовності і вирішив узяти їх у заставу, але, враховуючи юридичну сумнівність справи, запропонував значно меншу суму, ніж справжня ціна коштовностей. Помітивши вагання графині, де Трай почав натякати їй, що це примушує його піти з життя. Тому жінка була змушена прийняти пропозицію Гобсека.

Із зазначених у договорі вісімдесяти тисяч лихвар виписав чек лише на п'ятдесят. Решту грошей він з іронічним усміхом видав векселями самого пана де Трай. Молодий чоловік вибухнув ревом і обізвав лихваря старим шахраєм. У відповідь на цей виклик Гобсек спокійно витягнув пару пістолетів, і повідомив, що він стрілятиме першим, бо граф де Трай його образив. Графиня почала благати де Трая вибачитись. Він пробурмотів вибачення і пішов за графинею, яка вибігла за двері, охоплена жахом, але все-таки попередив, що, коли те, що тут відбувалося, стане відомим, тоді обов'язково проллється чиясь кров. На що Гобсек відповів, що для цього треба мати кров, а в де Трая замість неї самісінький бруд.

Залишившись наодинці з Дервілем, Гобсек дав волю своїй радості, яку викликало оволодіння за незначні гроші розкішними діамантами. У цей час у коридорі почулись поспішні кроки, Гобсек відчинив двері. Увійшов чоловік графині, який був страшенно розлючений і вимагав повернути заставу, посилаючись на те, що його дружина не мала права розпоряджатися цими коштовностями. Втім Гобсек анітрохи не злякався його люті й погроз звернутися до суду. Дервіль вирішив втрутитись у суперечку і пояснив графу, що, звернувшись до суду, той, можливо, не отримає нічого, крім ганьби, бо справа дуже сумнівна. Граф погодився заплатити за коштовності вісімдесят тисяч і проценти. Вдячний Гобсек дав йому пораду, як урятувати майно, зберегти його хоча б для дітей. На думку Гобсека, все майно треба фіктивно продати надійному другові.

Через кілька днів після цієї події граф прийшов до Дервіля, щоб довідатись його думку про чесність Гобсека, Дервіль відповів, що в лихварі живуть дві істоти — скнара і філософ, підлий і високий, але, коли б йому, Дервілю, загрожувала смерть, то він призначив би опікуном своїх дітей саме Гобсека. Потім Дервіль розповів графу історію своєї позики у Гобсека. А також про те, що відповів лихвар на питання, чому він не дозволив собі зробити благодіяння безкорисливо, що спонукало його примусити платити величезні проценти навіть свого друга. Відповідь Гобсека найкраще характеризує його: так він звільнив Дервіля від вдячності, дав право вважати, що той нічого не винен лихвареві. Граф прийняв рішення передати право власності на своє майно Гобсеку, а контррозписку, яка юридично засвідчить фіктивність продажу, передати Дервілю...

Дервіль намагався розкрити перед Камілою страшну безодню, в яку можуть потрапити жінки, переступивши певні межі. На цьому віконтеса відправила дочку спати. Коли дівчина залишила товариство, можна було продовжити розмову, не приховуючи імен: адже мова йшла про графа де Ресто і його дружину, батьків графа Ернеста де Ресто.

Минуло чимало часу після складання угоди. Дервіль дізнався, що граф де Ресто тяжко хворіє, і захотів побачити графа — він досі не отримав обіцяної розписки. Але графиня не дозволила цього. Вона добре розуміла, що на неї чекає у майбутньому, бо на той час все її майно було в руках Гобсека. Графиня також зрозуміла сутність пана де Трай і розірвала з ним стосунки. Тепер вона здавалася турботливою дружиною, що піклується про хворого чоловіка. Але насправді вона лише чекала нагоди заволодіти

майном, бо відчувала, що в справі її чоловіка з Гобсеком є потаємний смисл. Граф намагався передати розписку Дервілю через свого сина, але графиня і тут втрутилася в справу. Вона почала благодіяти графа простити її заради дітей. Але граф був неблаганний. Через деякий час граф помер. Уранці, коли прийшли Дервіль і Гобсек, графиня зачинилась в кімнаті чоловіка і нікому не дозволяла увійти. Ернест попередив матір про візит гостей. Коли стряпчий і лихвар увійшли в кімнату, де лежав небіжчик, в кімнаті панувало страшне безладдя, а в каміні палали документи, що мали бути передані Дервілю. Гобсек скористався злочинном, що скоїла графиня, і привласнив майно графа.

Пізніше Гобсек здав в найми особняк графа. Він проводив літо в його маєтку, удавав з себе вельможу, будував ферми, лагодив млини. Якось стряпчий зробив спробу вмовити Гобсека допомогти Ернестові, але лихвар відповів, що нещастя — найкращий вчитель, що хай молодий граф дізнається ціну грошам і людям, хай поплаває по паризькому морю, коли він стане вправним лоцманом, тоді йому дадуть корабель. Довідавшись про кохання Ернеста до Каміли, Дервіль зробив ще одну спробу вплинути на старого лихваря і пішов до нього. Гобсек вже давно зліг у ліжку, але справ своїх не залишив. Він відклав відповідь про Ернестову справу на той час, коли зможе встати, та це йому вже не судилося. Через кілька днів Дервілю повідомили про смерть лихваря. Все своє багатство він залишив правнучці своєї сестри, повії, яку прозвали "Електричним скатом" або Вогником. Дервілю він залишив у спадок запаси продуктів, які накопичив за останні роки, отримуючи їх від своїх клієнтів. Коли Дервіль відкрив сусідні кімнати, він мало не зомлів від смороду, що йшов від загнилих товарів — риби, паштетів, кави, тютюну, чаю тощо. На кінець життя Гобсек нічого не продавав, бо боявся віддати задешево. Так його пристрасть пережила його розум.

Дервіль повідомив віконтесі, що незабаром граф Ернест де Ресто буде введений у володіння майном, що дозволить йому одружитися з панною Камілою. На це віконтеса відповіла, що Ернест повинен бути дуже багатим, щоб побратися з її дочкою. Родина графа дуже давня, і Каміла може не бачитися зі своєю свекрухою, хоча на раутах її приймають.

Коментар

Повість "Гобсек" (1830; 1835) — один із перших творів, які О. де Бальзак свідомо писав як фрагменти "Людської комедії". Вона має чітку, продуману побудову, що засвідчує композиційну майстерність її творця. Саме у цій повісті з'явилися перші наскрізні герої бальзаківської епопеї (Растіньяк, Б'яншон, Дервіль та ін.).

За жанром "Гобсек" — соціально-побутова та не меншою мірою — філософська повість. У ній, як і в інших творах письменника, домінують елементи реалістичного стилю, проте відчутні й романтичні впливи. Головний герой, образ якого змальований з великою майстерністю, із самого початку не побутова, а майже символічна постать. У ньому відчутна масштабна романтична типізація.

Бальзаківський Гобсек — скнара-філософ, який пройшов довгий життєвий шлях, багато пережив і поступово виробив власну систему поглядів, найважливіше місце в

якій посідають "особистий інтерес" та "інстинкт самозбереження". З усіх земних благ, з точки зору Гобсека, тільки золото варте того, щоб люди його домогалися, бо для нього золото — це передусім влада, воно є символом: "Я володію світом, не втомлюючи себе, а світ не має наді мною найменшої влади". Монолог Гобсека — це гімн золоту.

Оповідь Гобсека характеризує його як аналітика і психолога, який знає життя, розуміє людську природу, але ставлення автора до свого героя неоднозначне: захоплення, передане через сприйняття Дервіля, змінюється осудом. Автор засуджує накопичення заради накопичення. Не випадково після смерті Гобсека не залишається нічого, крім тлінних скарбів.

У цілому образ Гобсека уособлює силу і владу грошей та руйнівний вплив багатства на людську душу.